

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Vragen voor Eckhart : de Dialoog tussen Eckhart en de leek als kritische zoektocht naar een veertiende-eeuwse lekenspiritualiteit

Damme, Y.A.A. van

Citation

Damme, Y. A. A. van. (2016, December 13). *Vragen voor Eckhart : de Dialoog tussen Eckhart en de leek als kritische zoektocht naar een veertiende-eeuwse lekenspiritualiteit*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/44991>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License:

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/44991>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/44991> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Van Damme, Yves

Title: Vragen voor Eckhart : de Dialoog tussen Eckhart en de leek als kritische zoektocht naar een veertiende-eeuwse lekenspiritualiteit

Issue Date: 2016-12-13

Vragen voor Eckhart

Dit boek is tot stand gekomen dankzij financiële bijdragen van M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, Stichting Sormani Fonds, Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds en de J.E. Jurriaanse Stichting.

Middeleeuwse Studies en Bronnen CLXIII

Afbeeldingen op het omslag: twee disputerende mannen, elk gezeten in een bloemkelk, marginale tekening bij *Het typologische leven van Jezus* (1470), Leiden, UB: LTK 258, f. 49v; in de ondergrond *De opening van de Dialoog tussen Eckhart en de leek*, Brussel, KB 888-890, f. 205v.

Deze dissertatie heeft geen eigen ISBN. Het ISBN van de handelseditie is 978-90-8704-618-7.

© 2016 Yves Van Damme & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht
Typografie: Rombus, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Vragen voor Eckhart

*De Dialoog tussen Eckhart en de leek als kritische
zoektocht naar een veertiende-eeuwse lekenspiritualiteit*

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van Rector Magnificus prof. mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op dinsdag 13 december 2016
klokke 16.15 uur
door

YVES ALBERT ALICE VAN DAMME

geboren te Lokeren
in 1981

Promotor: Prof. dr. W. van Anrooij

Copromotor: Dr. G. Warnar

Promotiecommissie: Prof. dr. R.H. Bremmer
Prof. dr. Y. Desplenter (Universiteit Gent)
Prof. dr. D. Gottschall (Università del Salento)
Prof. dr. Th. Mertens (Universiteit Antwerpen)
Prof. dr. F.P. van Oostrom (Universiteit Utrecht)

Inhoudsopgave

Woord vooraf	9
Verantwoording, siglen en afkortingen	11
Introductie	13
1 De <i>Dialogo tussen Eckhart en de leek</i> in het onderzoek	17
2 Methodologie van het onderzoek – vijf invalshoeken	23
3 Naar een nieuw onderzoekskader voor de <i>Dialogo</i>	25
4 Thematisch overzicht	38
I Tussen praktische en bespiegelende literatuur, een eerste positiebepaling	41
1 Het mystieke element in de <i>Dialogo</i>	42
2 Devotionele praktijken op de korrel genomen	52
Maria en de heiligen	52
Mirakels en pelgrimstochten	56
‘Ymadsien’ en visioenen	58
3 Grenzen aan de relativering	62
4 Besluit	71
II De rolverdeling in de <i>Dialogo tussen Eckhart en de leek</i>. Een her- beschouwing	72
1 Huidige rolverdeling van de <i>Dialogo</i>	76
2 Parallele vindplaatsen ter ondersteuning van een nieuwe rolverdeling	81
3 Datering van het <i>Dialogo</i> -materiaal	85
De voorrede	90
Vraag 1-47	92
Vraag 48-91	93
Vraag 92-141	95
4 Een nieuwe rolverdeling op basis van de versies	97
5 Compositie-elementen ter ondersteuning	102

6	Inhoudelijke argumenten	106
7	Aanpassingen van de rolverdeling in het tweede deel van de <i>Dialog</i>	113
8	De <i>Dialog</i> en haar inhoudelijk receptie	121
	Bewerkingsaspecten op algemeen niveau: vraag en thema-selectie	122
	Bewerkingsaspecten op paragraaf- en woordniveau	122
9	Besluit	127
III 'Noch soe rade ick dij, dattu swijchst!' Over spreken en zwijgen in de		
	<i>Dialog tussen Eckhart en de leek</i>	129
1	De onuitspreekbaarheid van God	132
2	Het onuitsprekelijke bespreekbaar gemaakt	135
3	De toelating tot spreken binnen breder literatuurperspectief	138
4	De goedwilligen vervolgd en versmaad, een aanklacht door de leek	145
5	Eckhart, begripsvolle leidsman of censor?	147
6	Goddelijke inspiratie als motief tot zwijgen	151
7	Besluit	154
IV 'Al gaen sy om haer broot'. De aanval op en verdediging van de		
	goedwillige leek	156
1	De verspreiding van de goedwilligen en goedwilligheid, enkele cijfers	161
2	De 'goetwillighe leken' in de <i>Dialog</i> , een voorlopig portret	166
3	De goedwillige binnen een ruimere context	174
4	De goedwillige bij Ruusbroec, een terloopse verschijning	179
5	Van Leeuwen en de goedwillige, een problematische relatie	188
6	Opnieuw 'De goedwilligen' in de <i>Dialog</i> , de verdediging	202
7	Besluit	207
V Tegenvoeters en 'leitsterren'. Wereldbeeld en kosmologie in de		
	<i>Dialog tussen Eckhart en de leek</i>	210
1	De kosmologische passages binnen de structuur van de <i>Dialog</i>	212
2	Tussen vertrouwde basiskennis en vernieuwde inzichten	215
	a Winter, zomer, dag en nacht op een ronde aarde	216
	b Een blik op de sterren	219
	c De plaats van de aarde binnen het universum	223
	d Over zonnewendes en een wassende maan, de <i>Proza-Natuur-</i> <i>kunde</i> van broeder Thomas als vergelijkingsmateriaal bij uitstek?	225
3	Van goddelijke scheppingsdaad naar schepping, een klassiek patroon	229
4	Het universum als niet-stoffelijk gegeven	237
5	Onveranderlijkheid en goddelijke ondersteuning	242
6	Kosmos en ziel, de 'geestelijke substantie' als verbindende eigenschap	244
7	Besluit	250

Slotbeschouwing	253
Bijlage 1 Verwijzingen naar de vindplaatsen van goede wil en goedwilligheid bij Jan van Ruusbroec	265
'goedwilligen' (als type mens)	265
'goede wil' en 'goedwilligheid' (als concept)	265
Bijlage 2 Verwijzingen naar de vindplaatsen van goede wil en goedwilligheid bij Jan van Leeuwen	266
'goedwilligen' (als type mens)	266
'goede wil' en 'goedwilligheid' (als concept)	267
Bibliografie	268
Handschriften	268
Gedrukte bronnen	269
Elektronische bronnen	286
Summary	287
Register	293
Curriculum Vitae	296

Woord vooraf

Ergens in 2004 schreef ik mijn eerste paper voor de opleiding geschiedenis aan de Gentse universiteit, met Jan van Ruusbroec als centraal onderwerp. Ook in de jaren erna zou de mysticus mijn pad regelmatig blijven kruisen. Aan die eerste – wat onbeholpen – bladzijden over de grote Ruusbroec, diende ik ook te denken tijdens mijn eerste lange treinrit van Gent naar Leiden. Het onderwerp waarin ik me hier mocht komen verdiepen, maakte van de stap naar het ‘verre noorden’ een logisch vervolg en gaf me zelfs het gevoel een beetje ‘thuis te komen’.

Voor het tot stand komen van dit proefschrift ben ik grote dank verschuldigd aan mijn promotor en copromotor, Wim van Anrooij en Geert Warnar, voor hun begeleiding en niet aflatende interesse en aanmoediging. Zij gaven me de vrijheid om aan het project dat ze me toevertrouwden een eigen invulling te geven. Steeds kon ik bij hen terecht, niet alleen voor gedachtewisselingen over de grote lijnen van een hoofdstuk, maar ook voor kleinere soms erg specifieke, maar daarom niet minder belangwekkende twijfels en problemen. Hun commentaar heeft dit boek in belangrijke mate mee gevormd. Ook Wybren Scheepsma, Dagmar Gottschall en Orlanda Lie ben ik erkentelijk voor hun inzichten en opmerkingen bij enkele onderwerpen die hier aan bod komen.

Een inspirerende omgeving bood eveneens het *Mobility of Ideas and Transmission of Texts* (MITT)-netwerk, het bredere onderzoekverband waarvan mijn project vanaf de start deel uitmaakte. Mijn dank gaat dan ook uit naar alle MITT-leden, zowel de collega ‘early stage researchers’ als de begeleiders. Samen verlegden we meer dan een steen in de stroom der geesteswetenschappen.

In het bijzonder dank ik Almut Suerbaum en Nigel Palmer voor hun begeleiding in Oxford. Mijn lange verblijf daar werd een onvergetelijke ervaring, ook dankzij de warme zorgen waarmee mijn collega-MITT’ers Claudia Lingscheid, Monika Studer en Racha Kirakosian me hebben weten te omringen. Ook in Leiden kon ik rekenen op collega’s die, naast aanmoedigingen op professioneel vlak, soms ook voor de nodige verstrooiing konden zorgen: Anna Dlabáčová, Sanne de Vries, Ernst-Jan Munnik, Ingrid Falque, Joni De Mol, Helga Dierckx, Olga van Marion en later Leonor Veiga en Emma de Vries. Mijn ouders mogen hier evenmin ontbreken. Zij lieten me na mijn studies informatica alsnog mijn passie voor geschiedenis najagen.

Mijn laatste woorden zijn voor Elisabet, die samen met mij ook voor een stukje met dit project geleefd heeft. Dank je voor al die aanmoedigingen, je zachte dwang om me nu en dan ook de buitenlucht op te doen zoeken en de relativerende woorden telkens wanneer ik een knoop diende te ontwarren. Dank je om me de ruimte en vrijheid te geven dit proefschrift te volbrengen.

Yves Van Damme
Gent, juni 2016

Verantwoording, siglen en afkortingen

De citaten uit de *Dialogo tussen Eckhart en de leek* volgen de uitgave van F.J. Schweitzer. Anders dan Schweitzer doet, werd in de citaten het gebruik van u/v/w en i/j naar modern gebruik aangepast. De van puntjes voorziene y (ÿ) in de editie – een volgens de normen van de Neerlandistiek ongewoon gebruik – werd vervangen door ‘ij’. Waar een andere interpunctie voor een betere lezing van de tekst zorgde, werd deze stilzwijgend aangepast. De elementen waarmee Schweitzer redactionele ingrepen in de tekst van het basishandschrift aanduidt (ronde haakjes, vishaakjes of cursieve tekst) werden weggelaten. Ik volg dus in het algemeen Schweitzers redactie.

Soms echter liet de editeur na de nodige emendaties aan te brengen ten opzichte van het basishandschrift, las of transcribeerde hij de basistekst foutief, of stelde hij een foutieve verbetering voor. Correcties ten opzichte van de editie die gesteund worden door het handschrift worden stilzwijgend doorgevoerd, tenzij zij een betekenisverandering of -verduidelijking inhouden. Bijkomende emendaties ten opzichte van het basishandschrift, die Schweitzer in zijn editie dus niet deed, worden in het citaat zelf tussen vierkante haakjes geplaatst en voorafgegaan door de aanduiding ‘lees:’ (bijvoorbeeld: ‘[...] u doet grueten een affecie [lees: affectie] in gode [...]’). Het voorstel tot emendatie komt dus niet in plaats van het te verbeteren woord, maar volgt er onmiddellijk op. Ook door mij toegevoegde verduidelijkingen, woordverklaringen of vertalingen worden – ditmaal zonder een ‘lees:’ aanduiding – tussen vierkante haakjes geplaatst.

Merk op dat ik in hoofdstuk II, door de functie die de geciteerde passages daar hebben, op enkele punten van deze algemene regels afwijk. Meer uitleg hierover geef ik aan het begin van dat hoofdstuk.

Siglen (*Dialogo*-handschriften)

De siglen zijn identiek aan die van Schweitzer. Alleen de Utrechtse codex werd nog niet in Schweitzers editie beschreven en wordt hier voorzien van het sigle U.

A	Amsterdam, UB: I G 34
B1	Brussel, KB: 888-890
B2	Brussel, KB: II 2779
B3	Brussel, KB: 22006
E	Egmond-Binnen, SA: H IV
Ha	Den Haag, KB: KA 37
L	Olim Warschau, BN: Sint-Petersburg, Goll. O.v.I, 8 (verloren, geen plaatsnummer)
Lu	Lund, UB: fragm. 136
U	Utrecht, MCC: BMH 94
Wi	Wiesbaden, HH: 3004 B 10

Afkortingen

BNM	Bibliotheca Neerlandica Manuscripta
BN	Biblioteka Narodowa
DBNL	Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren
HH	Hessisches Hauptstaatsarchiv
KB	Koninklijke Bibliotheek
MCC	Museum Catharijneconvent
<i>MNW</i>	<i>Middelnederlands woordenboek</i>
ONB	Österreichische Nationalbibliothek
SA	Sint-Adelbertsabdij
UB	Universiteitsbibliotheek
WEMAL	Werkgroep Middelnederlandse Artesliteratuur